

ŞEYH VASFÎ VE FEYZÂBÂD ADLI ESERİ

MÜZAHİR KILIÇ* - MEHMET ATALAY**

ÖZET

Tanzimat edebiyatı şairlerinden olan Şeyh Vasfî, Muallim Nâcî ile Recâizâde Mahmud Ekrem arasındaki eski-yeni edebî tartışmasında eski edebiyatı savunarak Muallim Nâcî'nin yanında yer almıştır. Tercüman-ı Hakikat, Saadet ve Mürüvvet gazetelerinde şiir ve makaleleri yayımlanmıştır. Sâde bir dille şiir yazan Şeyh Vasfî'nin üslûbu selis, nesri temizdir. Fars edebiyatının ünlü şiiirlerinden çeviriler yapmıştır. Bu makalede sunulan Feyzâbâd adlı eser, onun Fars edebiyatından yaptığı çevirilerin bir kısmı ile, çoğu gazel ve kıt'a olmak üzere 51 adet Türkçe şiirini ihtiva etmektedir.

ANAHTAR KELİMELER

Şeyh Vasfî, Türk edebiyatı, Fars edebiyatı, Tercüme, Şiir.

ABSTRACT

Shaykh Vasfi poet of Tanzimat period, in the discussion about old-new literature between Muallim Nâcî and Recâizâde Mahmud Ekrem, he defended Muallim Nâcî and classical literature. His poems and articles published in the magazines like Tercüman-ı Hakikat, Saadet and Mürüvvet. His style in poems and proses is simple, fluent and clear. Vasfî translated poems by important poets of Persian literature. His work Feyzâbâd which is presented in this article includes his translation from Persian literature and 51 Turkish poems that mostly in ghazal and kit'a forms.

KEY WORDS

Shaykh Vasfi, Turkish literature, Persian Literature, Translation, Poem.

ŞEYH VASFÎ

Asıl adı Ali olan Şeyh Vasfî, 1851 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, İstanbul Draman'daki Kefevî Tekkesi şeyhi Mehmed Râşid Efendi'dir. İlk bilgilerini babasından ve Fâtih Câmîi imamlarından Hoca Mustafa Efendi'den alan Vasfî, Gelibolulu Hoca Tâhir Efendi'den Mesnevî ile Câmî ve Hâfız divanlarını okumuştur 1866'da babasının ölümü üzerine 15 yaşındayken babasının yerine tekkenin şeyhliğine getirilmiştir. Fâtih Merkez Rüşdiyesi'nde kavâid-i Osmâniyye ve Mekteb-i Kuzât'ta kitâbet-i resmîye, Mekteb-i Nüvvâb'da kitâbet ve inşâ dersleri vermiştir. Tercümân-ı Hakikat, Saâdet ve Mürüvvet gazetelerinde şiir ve makaleleri yayımlanmıştır. Meclis-i Meşâyih üyeliğinde de bulunan Vasfî, 1910 yılında vefat etmiş ve Draman Câmîi haziresinde defnedilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Türkçe Eğitimi Bölümü. mkilic@agri.edu.tr

** Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü. muham_muham01@hotmail.com

Tanzimat edebiyatının ikinci yarısında Muallim Nâcî ile Recâizâde Mahmud Ekrem arasındaki eski-yeni edebî tartışmalarında eski edebiyatı savunarak Muallim Nâcî'nin yanında yer almıştır. Asrî bir edebiyât-ı atîka oluşturma gayretinde bulunan Şeyh Vasfî, 1895 yılında Mekteb mecmuasında yayımlanan Muhâdarât başlıklı makalesiyle, Ahmed Midhat Efendi ile Mustafa Hâzım ve Müstecâbîzâde İsmet arasında cereyan eden tartışmanın doğmasına sebep olmuştur. Şiirleri ve makaleleri Tercümân-ı Ahvâl ve Saâdet gazeteleri ile Maârif, Mekteb, Hazîne-i Fünûn, İmdâdü'l-midâd, Güneş ve Mürüvvet dergilerinde yayımlanmıştır. Daha çok Vasfî, bazen de Berkî mahlasını kullandığı şiirlerinde aşk, tabiat ve tasavvuf konularına yer vermiştir. Muallim Nâcî'ye büyük bir hayranlık duyan şair, onun Mes'ûd-i Harâbâtî mahlasıyla yazdığı birçok şiirine nazireler yazmıştır. Şeyh Vasfî'nin şiirleri sade, üslûbu selis, nesri temizdir. Muallim Nâcî ile birlikte neşrettikleri *Şöyle Böyle* adlı eserin önsözünde Osmanlı şiiri hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Tanzimattan sonraki dönemde daha çok Batılı şair ve yazarlardan tercüme yapıldığı bir dönemde, Şeyh Vasfî, Fars edebiyatının ünlü şiirlerinden çeviriler yapmıştır. Yazdığı sarf ve nahiv kitapları uzun süre mekteplerde okutulmuştur.

Şeyh Vasfî, Muallim Nâcî'nin yakın dostu ve hayranı olup, edebî birikiminin önemli bir kısmını ona borçludur. Muallim Nâcî öldükten sonra, *Yâdigâr-ı Nâcî* adlı kitabı Nâcî'nin gazete ve mecmualarda kalan şiirlerine çocukluğunda söylediği şiirleri de eklenerek, yakın dostu Şeyh Vasfî tarafından 1896 yılında neşredilmiştir. Müstecâbîzâde İsmet Bey, Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Neyzen Tevfik ve Hüseyin Sîret tarafından beğenilerek taklid edilen Şeyh Vasfî, dönemin önemli sanatçıları bu kadar çok etkilemesine rağmen, gerek kendisi gerekse eserleri fazla ön plana çıkmamış ve dönemin orta düzeyde bir şairi olarak kabul edilmiştir.

Şeyh Vasfî'nin *Cezebât* (İstanbul 1302) adlı eseri¹, çoğunluğu gazel ve kıt'a olmak üzere 63 adet şiirden oluşmuştur. Bu eserin başında O, Arab ve Acem edebiyatlarını öğrenmeden yalnız Avrupa edebiyatını öğrenmenin şair ve yazar olmaya yetmeyeceğini savunmuştur. Bu dönemde “eski” edebiyatın kesin savunucusu ise Hacı İbrahim Efendi ve onun etrafındaki kişilerdir. Şeyh Vasfî ile birlikte Halîl Edîb, Fâik Es'ad (Andelîb), Müstecâbîzâde İsmet, Mehmed Celâl, Ahmed Râsim, Sâmi Rıf'at gibi şair ve yazarlar Hazîne-i Fünûn, Resimli Gazete, Musavver Ma'lûmât, Musavver Fen ve Edeb, İrtikâ gibi dergi ve gazetelerde Servet-i Fünûn'a karşı sert eleştiriler yöneltmişlerdir.

Şeyh Vasfî'nin, bu makalede metni sunulan *Feyzâbâd* (İstanbul 1308) adlı eseri, manzum ve mensur olarak iki kısımdan ibarettir. Eserin birinci kısmı, İranlı ünlü şairlerden Enverî (ö. 583/1143), Câmî (ö. 898/1492), Hâtîf-i İsfahânî (ö. 1198/1783), Fahrüddîn-i Irâkî (ö. 680/1281), Sa'dî (ö. 691/1292), Hâtîfî (ö. 927/1520), Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376), Firdevsî (ö. 411/1020), Emîr Hüseyinî (ö. 729/1329), Sâib-i Tebrîzî (ö. 1087/1676), Şeref-i Tebrîzî (ö.

¹ “Şeyh Vasfî ve Cezebât Adlı Eseri”, Doğu Araştırmaları, haz. Müzahir Kılıç - Mehmet Atalay, 2011, VIII, 63-92.

795/1392-3), Nizâmî (ö. 611/1214) ve Husrev-i Dihlevî'nin (ö. 725/1325) toplam 19 adet Farsça şiirinin Türkçeye tercümesinden oluşmaktadır. Eserin, şairin kendi şiirlerini ihtiva eden ikinci kısmında ise 23 gazel, 22 kıt'a, 2'şer adet şarkı ve tarih kıt'ası ile 1'er adet nazm ve mesnevi yer almıştır.

Şöyle Böyle (İstanbul 1302), Şeyh Vasfî ile Mes'ûd-i Harâbâtî unvanını kullanan Muallim Nâcî'nin, o dönem şiirine ilişkin karşılıklı mektuplarından oluşur. *Bârîka* (İstanbul 1308), Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirlerinden seçilen 166 beyit ve 12 mısra ile bunların Türkçe tercümesinden ibarettir. Vasfî'nin diğer eserleri şunlardır: *Külliyât-ı İslâmiyye*, *Riyâhîn* (1305), *Levâmi'* (1307), *Bedâyi'* (1310), *Sevâtî'* (1311), *Metâli'* (1314), *Münşeât-ı Şeyh Vasfî* (1316), *Muharrerât-ı Şeyh Vasfî*, *Nahv-i Osmânî* (1314 ve 1316), *Muhâdarât* (1318), *Sarf-ı Osmânî* (1326).²

Bismillâhirrahmânirrahîm

KISM-I MENSÛR

1- Meşâhîr-i suarâ-yı Acemden Enverî'nin bir şikâyeti

Aşk ile bî-karâr olan kalbin kârı dūçâr-ı nevâib olup durmaktan başka ne olabilir? Dil ne kadar gamnâk olursa dil-ferîb o kadar mesrûr oluyor?

Gam, fûshat-serây-ı kalbi gâret etmeye âmâde bulunduğu halde, gam-güsâr acabâ niçin dîde-i gam-dîdeden gaybûbet ediyor?

Za'f-ı tenimi te'yîde kazâ müekkil olmuş! Sûz-ı dilimi tezyîde kadar mülâzemet ediyor!

Eyyâm, darbe-i seyf-i hecr ile gönlümü zahm-nâk, eflâk-i remh-i ta'ne ile sînemi çâk çâk etmekten çekinmiyor!

Âh rûzgâr-ı cefâ-kâr ömrümü vakf-ı şikâyet, gerdûn-ı pür-kîn muztarib hayâtımı hem-inân-ı melâmet eyliyor!

Çehremden şem'-i sūzân-ı nümûne-nümâ, dîdem eşk-efşân-ı ibtilâ değil midir?

Yemîn ü yesârımdan âsîb-i alâyık, pîş ü pesimden âşûb-ı halâyık hücûm ve ta'kîb etmektedir!

2- Şeyh Attâr'ın bir feryâdı

Kâm-ı dili -pâyımın bir hatve atmağa kudreti kalmayıncaaya kadar- ta'kîb ettimse de yine dest-res olamadım! Ba'de-mâ benim gibi bir âciz için medâr-ı tesellî ne olabilir?

² Şeyh Vasfî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında burada verilen bilgiler şu eserlerden alınmıştır: "Şeyh Vasfî", DİA (XXXIX, 71-72), Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 409-410; "Vasfî Ali Efendi", Türk Dili ve Edebiyatı Ansöklöpedisi (VIII, 513-514), Son Asır Türk Şairleri (IV, 1948-1952) ve Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (II, 987, 1025, 1041).

8 ŞEYH VASFÎ VE FEYZÂBÂD ADLI ESERİ.../M. KILIÇ-M.ATALAY

Unfuvân-ı cevânîden şimdiye kadar âvîhte-i dâmân-ı niyâz eylediğim dü-dest-i acz-peyvest ile bugün girîbânımı çâk ediyorum.

Mağbût-ı hûbân-ı serv-endâm olan kadem, bâr-ı girân-ı belâdan dü-tâ oldu. Dîde-i gam-dîdeden hûn-ı ciger taktîr edişime bâdî cihânda bir hem-derd göremediğimdir.

Sadr-ı izzette âsûde-nişîn olmağı arzu eyleyen benim şimdi kemâl-i meskenetle kûşe-i inzivâyı ihtiyâr ediyor. Cihâna dil-ber-i tannâz gibi nâz eden cânım, benim gibi nâ-halefîn vücûdundan mahcûb olduğı için bedenimden müfârekatla âlem-i lâhûta doğru mübâadet etmek istiyor.

Dün ûlu'l-elbâba sebak-âmûz-ı hikmet olan aklım bugün nazarında hayâl-i dil-dârı tecessüm eden sevdâ-zede gibi hayrettedir.

3- Şeyh Attâr'ın Bir Hasbihâli

Ey dil-i güm-râh! Ömr-i azîzin rûz [ü] şeb adem-âbâda doğru devân olduğı halde sen, ser-menzil-i mihnette h^vâb-ı gaflete dalmak istiyorsun!

Bu menzilde şîrân-ı cihânın heybet-i ecel-i bî-emândan zehreleri çâk çâk olduğunu endîşe etmiyor musun?

Nûş ettiğın şarâb-ı hoş-güvârın zevki, humârına değmez. Nazar-ı hakîkatle bakmış olsan zehir içmekte olduğunu görürsün.

Nakdîne-i ömrünü hevesât-ı nefsâniyye yolunda sarf ile neşve-yâb olursan da bir gün gelecek ki enfâs-ı azîzeni bîhûde yere zâyî' ettiğine sen de vâkıf olacaksın.

Cânın, nefs-i hod-kâmın fermân-beri oldukça senden âlî bir söz zuhûra gelemez.

4- Münâcât-ı Câmî

İlâhî! Senin zât-ı ahadiyyetin bizim sıfâtımızdan pâk, hakîkat-i ferdâniyyetin hâric-i havsala-i idrâkindir.

Nücûm-i bâziğa, pertev-i ulûhiyyetin ile münevver; kusûr-ı eflâk-i kudret, kayyûmiyyetin ile ber-ter değil mi?

Mahsûd-ı İblîs-i pür-telbîs olan Âdem'i, ervâh-ı mukaddeseye karşı lutf-i mahsûsun ile mükerrerem kıldın; yoksa makâm-ı vâpesîn-i zerre-i hâk hüveydâdır.

Çarh-ı berîn her sabah senin mihrinle câme-i nîlgûnunu çâk eder. Gül ve lâle gibi hâr u hâşâk dahi senin perverde-i ebr-i rahmetin, ihsân-dîde-i rübûbiyyetindir.

Tarîk-ı aşkın, reh-zenân-ı bî-bâk ile hatar-nâktir. Yâveri-i bedraka-i inâyetin olmaksızın menzil-i maksûda duhûl nasıl mümkün olabilir?

İlâhî! Menşûr-ı levlâk³ ile kadr-i vâlâsı kâffe-i mahlûkâta karşı terfî' olunan Peygamber-i âhirüzzamân hakkı için Câmî'yi kalenderân-ı hakikat meclisinde bâde-i aşkınla medhûş eyle ki hicâb-ı hestîden halâs olsun!

5- Hâtif-i Isfahânî: Tevhîd

Dün harâret-i aşk ile gönlümde ârzû-yı âlem-i âb galeyâna geldiğinden kûy-ı harâbâta gitmiş idim.

O nüzhetgâhta temâşası müferrih-i kulûb-ı cihâniyân olan bir bezm-i husrevâne gördüm ki emîri pîr-i muğân idi.

Bu bezm-i ünsâ ünsde sâkiyân-ı makâm-ı hıdmette durmuşlar, bâde-h^vârdan mıstaba-i mahabbette oturmuşlar.

Sadr-nişîn-i himmet olan pîrin ifâza-i mürşidânesinden istifâza-i nûr-ı vidâd ile karîrû'l-ayn olup dil-i bî-kînelerindeki pertev-i ittihâd-ı meclise başka bir şevk vermekte idi.

Hele ârzû-yı kevneyni ferâmûş edip kemâl-i inbisât ile gûş-ı canlarımı mutrib-i hoş-nevâyaya, çeşm-i hak-bînlerini sâğar-ı neşve-fezâyaya vakf etmişler.

Edeble huzûr-ı feyz-i nüşûr-ı pîr-i muğâna varıp dedim ki: "Ey pîr-i rûşen-zamîr! Ben bir âşık-ı derdmendim. Bu bende-i acz-efkendeden nazar-ı iltifâtınızı derîğ buyurmanız lâyük midir?"

Pîr-i müşârün ileyh gülererek dedi ki: "Ey pîr-i aklın bende-i halka-be-gûşu! Senin bu meclis-i feyz-â-feyzde nasîbin yoktur."

Yine dedim ki: "Ve emmâ's-sâile felâ tenher"⁴ mantûk-ı celîlince bu gedâyı bî-ser ü pânın mes'ûlünü reddetmek câiz midir? Aman! Harâret-i aşk ile yandım, küstahlığıma bakma, ben bî-çâreyi bir kâse şarâb ile sır-âb eyle!"

Pîr gülererek sâkiyân-ı gül-ruhândan birisine: "Şu gam-h^vâreye bir kadeh şarâb verin!" dedi. Sâkî:

"Bu bezmin bâde-nûşu mest olur, ammâ harâb olmaz." diyerek bir piyâle-i feyz-isâle sundu..... İçtim..... Meclisiyân "Henîen lek"⁵ kelâmıyla alkışladılar.

İşte o kadehin neşvesiyle medhûş olmuşum. Savâmî'-i melekûtta gûş-zed-i cânım olan şu hitâb-ı lâhûtî beni bîdâr etti:

"Çeşm-i dilini guşâde eylemeyen, cânı müşâhede edemez. Gönül gözünü aç ki cihâniyânın göremediğini göresin."

İklîm-i aşka teveccüh edersen, nazarında cihân gülistân kesilir. Gördüğünü ister, istediğini görürsün.

Şu gördüğün âsumân erbâb-ı aşkın merâmı üzere deverân ediyor.

³ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْإِنْفَلَكَ : "Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım." Keşfü'l-hafâ, II, 164.

⁴ وَأَمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَرْ : "El açıp isteyen de sakın azarlama." Kur'an, 93/10.

⁵ هَنِيئًا لَكَ : "Afiyet olsun." Keşfü'l-hafâ, II, 334.

Ey bî-çâre! Âfitâb, hakikat-ı cihâni tenvîr ediyor. Halbuki sen, şeb-i târda kalmış zulmet-dîde gibi, şem‘ taleb ediyorsun.

Zulümât-ı hestîden kurtulursan âlemin meşârıku’l-envâr olduğunu görürsün.

Yâr, bî-perde tecellî ediyor, “len-terânî”⁶ dese de yine sen taleb-i dîdârdan rû-gerdân olma!”

6- Şeyh Irâkî'nin Rebî‘-nâme'sinden⁷

Bahâr

Ey gönül! Sevin ki nev-bahâr geldi. Peyk-i müştâkân olan nesîm-i seher, bûy-ı zülf-i yârî neşr ile gülzâr-ı cihâmı muattar etti.

Ne güzel nezzâre ki verd-i ra‘nâ, sürûş-i huld-i berîn gibi çehre-güşâ; ne güzel temâşâ ki nâzenîn bahâr, çemenistân-ı âleme feyz-nisâr oluyor.

⁶ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرُ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرِيَنِي وَ لَكِن أَنْظُرْ إِلَي الْجَبَلِ (Musa) şöyle dedi: Rabb'im! Bana kendini göster, sana bakayım. Allah dedi: Sen beni göremezsın, fakat şu dağa bak...” Kur’ân, 7/143.

⁷ Irâkî'nin sözkonusu kasidesi:

از صبا بوی زلف یار آمد
هین تماشا که نوبهار آمد
که چمن خلد آشکار آمد
که گل از یار یادگار آمد
که سحرگاه از آن دیار آمد
زان گل افشان و مشکباز آمد
به عبادت به مرغزار آمد
هین نوایی که وقت کار آمد
که گل از وجد جان سپار آمد
نالیه عاشقان زار آمد
کز چمن ناله هزار آمد
کش صبا دوش درکنار آمد
صد هزاران گهر نثار آمد
زان گرفتار زخم خار آمد
می زندهش که مایه دار آمد
که نه دریند کار و بار آمد
که نصیبش ز می خمار آمد
زین جهان بر دلش غبار آمد
زان مگر لاله دل فگار آمد
نقش دیبای پرنگار آمد
کز لب یار می گسار آمد

طرب، ای دل، که نوبهار آمد
هان نظاره که گل جمال نمود
به تماشای باغ و بیستان شو
در رخ او جمال یار ببین
از صبا حال کوی یار بپرس
بر در یار ما گذشت نسیم
دید چون عنادیب ضعف نسیم
گل سوی فاخته اشارت کرد:
بابل از شوق گل چنان نالید
های و هوایی قتاد درگلزار
گل مگر جلوه می کند در باغ؟
زر افشان می کند گل صد برگ
گل زر افشاند و ز ابر بر سر او
غنچه از بند او نشد آزاد
خار کز غنچه کیسه ای بر دوخت
نیست آزاده ای مگر سوسن
لاله را دل بسوخت بر نرگس
ابر بگریست بر گل، از پی آنک
جامه سوک بر بنفشه برید
نقش رنگ چمن ز لطف بهار
خوش بهار بیست، لیک آن کس را

Bâğ u sahrânın temâşâsına şitâbân ol ki tarâvet-i Firdevs-i a'lâdan nümûne-nümâ bahârın inbisât-ı rûh-efzâsı manzûr-ı cism-i ibtihâcın olsun.

Ruhsâr-ı gülde cemâl-i dil-dârı gör. Zîrâ gül-i handân, yârdan bir yâdigâr-ı kıymet-dârdır.

Kûy-ı cânândan bir haber almak istersen her subh-dem o şûh-ı gül-izârın hâk-i pây-ı devletine yüz sürmek şerefine mazhar olan bâd-ı sabâdan sor.

Bâd-ı seher-i cânânın âsitân-ı devletinden güzer etmemiş olsaydı böyle müşk-bâr olur muydu?

Bîmârî-i sabâdan habîr olan andelîb-i hoş-elhân iyâdet için mürğ-zâra şitâb etti.

Gül, üveyiğe, nevâ-sâz ol diye işâret etmekle bülbül, hasedinden şevke gelip üveyik gibi nâlişe âğâz etti. Bu hâli gören gül, vecde gelip cân-sipâr olmaz mı?

Hây hûy-ı âşıkân gülzârı kapladı. Bağda gül cilveger olmasa, çemende bülbül nâle-güster olur muydu?

Dün gece sabâ nezd-i yârdan gelmemiş olsaydı gül-i sad-berg bugün zer-efşânlık edemezdi.

Gül-i sad-berg zer-efşân olduğu için ebr-i bahâr güher-nisâr oluyor.

Gonca iddihâr-ı zer kaydında olmasaydı giriftâr-ı zahm-i hâr olmaktan âzâde-ser olurdu.

Şâh-ı güle goncadan kîse edindiği için mâye-dâr diyorlar.

Sûsenden başka bir âzâde-ser yoktur. O da kâr u bâr kaydında olaydı bu ni'mete nâil olur muydu?

Nergisin nasîbi humâr olduğu için lâlenin yüreği yandı.

Bulutların sirişk-efşân olması gülün gam-ı rûzgârdan muğber olduğu içindir.

Benefşenin libâs-ı mâtem telebbüs etmesine sebep, lâlenin dil-fikârlığıdır.

Lutf-ı bahâr ile rûy-i zemîn nigâr-hâne-i Çîn'e dönmüş.

Bahâr, yâr-i cânıyla mey-nûş olan kimseye hoş gelir.

7- Cenâb-ı Câmî'nin mahdûmuna nasîhati

Oğlum! Cenâb-ı Hak her hâlde muînün olup efkâr-ı rezîle ashâbına mukârenetten seni muhâfaza buyursun!

Şu edeceğim nasâyıh-ı pederânenen mütenassıh olursan müstefid olursun.

Benim sinnim yetmişî tecâvüz etti. Sen henüz yedi yaşındasın. Sana ikbâl müteveccihdir. Bana irtihâl göründü. Mâlâya'nî ile geçirmiş olduğum ömr-i azîze acıyorum. Telâfî-i mâ-fât etmeye kalkışsam da eyyâm-i güzeşte hiç avdet eder mi?

Evân-ı cevânîyi -ki sa'y için büyük bir ser-mâyedir- hevesât-ı nefsâniyyeye sarf etmeyip iktisâb-ı meâlîye çalışacak olursan istikbâlini te'mîn etmiş olursun.

İbtidâ kesb-i maârifete sa'y ü ikdâm edip avâlim-i cehâletten tebâüd etmenin çâresine bak! Cühelânın ölü, ulemânın diri olduğu müsellemler-i enâmdır. Ukalâdanım diyen kimse mürdeler ile hiç mücâleşti ârzü eder mi?

Kesb-i maârifete sa'y ü ikdâmdan geri durma ki ilim ne kadar çoksa ömür o kadar azdır.

İnsanların tahsîl-i maârifeteki tekâsüllerine bakıp da sa'yine fütûr getirme. Çalış! Zîrâ ömrün tezâufu mümkün değildir. Bir ilme çalış kisenin için mücib-i saâdet olsun.

İktisâb-ı ilm ü ma'rifetten sonra muktezâsıyla amele sa'y et. Amelsiz ilim zehr-i kâtil gibidir. İlmiyle âmil olmayan fenn-i kîmyâda mahâret-i kâmile si olup da elindeki bakırı zer-i hâlis etmeyen kimseye benzer.

Tevfik-ı amel bir hil'at-i mahsûsa gibidir. İhlâs ile mutarrez edersen şerefi artar. Ma'ni-i ihlâstan ârî olan amelin nezd-i ûlû'l-elbâbda ne değeri olabilir?

Dâimâ et'ime-i nefsiyye eklini, siyâb-ı fâhire telebbüsünü âdet edinme. Câmeden garaz yazın harâretinden, kışın bürûdetinden bedeni muhafazadır. Hiç merd olan, tâife-i nisâ gibi zînete meyl eder mi?

Libâs-ı fâhir ile âleme karşı arz-ı vakâr etmeye kalkışma ki tilkinin sayyâd-ı seg-nihâdın dest-i tama'ına düşmesine bâdî postudur. Megeş gibi şîrînî-i ikbâle aldanma ki pâ-bend-i şehd-i idbâr olmayasın.

Telhî içinde şâd ol ki sadef gibi genc-i güher olasın. Meşâkk-ı cihâna alıştırsan mesrûrül-bâl olarak yaşarsın.

Ni'metiyle mütena'ım olduğun kimseyi zinhâr incitme! Tuzu kullandıktan sonra tuzluğu kaldırıp atma, yine lâzım olur.

Yârânına müzâyaka göstermeyip dest-güşây-ı mürüvvet ol. Fakat karz olarak ne bir habbe al ve ne bir habbe ver! Zîrâ karzın mîkrâz-ı mahabbet olduğun, tecrûbet-kerde-i erbâb-ı meveddettir.

El-Cûdü mine'l-mevcûd⁸ kaziyyesini der-pîş ederek ihsân ile yârânının tehvîn-i müzâyakasına himmet et, ya'nî düyûn-i kesîreye dûcâr olmamak şartıyla bezl-i nakdîne-i âtîfet eyle.

⁸ الْجُودُ مِنَ الْمَوْجُودِ : "Cömertlik, varlıktandır." Keşfü'l-hafâ, I, 337.

Dostunu düşmandan fark eyle de ondan sonra yolunda fedâ-yı câna âmâde ol. Dost kimdir, bilir misin? Dost, nûr-ı âşinâyî ile basar-ı basîreti rûşen olan kimsedir. Girân-bâr olsan da, ziyân-kâr olsan da yine bârını çeker. ‘Usrda muînin, yüsrede hem-nişînin olur. Girîve-i fezâyıha düşecek olsan dest-gîrlik vazîfesini icrâ, âb-ı nasîhat ile âteş-i hevesini itfâ eder. Her hâl ü kârda yâverin, nehc-i kavîm üzere, reh-berin olur.

Böyle bir dost bulabilirsen hâk-i pâyı ol, bulamazsan ihtiyâr-ı uzlet et ki endûh-ı cihândan âzâd ve şâd olarak yaşayasın.

Bir işi bitirmeden diğere başlama ki hiç birisini ikmâle muvaffak olamazsın. Evkâtını birer işe tahsîs et.

Hiçbir vakit mütâlaadan rû-gerdân olma. Yegâne iştigâlin mütâlaa olsun.

Enîs-i künc-i uzlet, fûrûğ-ı subh-ı fazîlet, kitâbdır. Kitâb, ücretsiz, minnetsiz bir muallimdir. Her ne zaman mütâlaa edersen müstefid olursun.

Kitâb bir muallim-i maârif-perverdir ki serâir-i fûnûnu ehlinden gayriye ifşâ etmez; derûnu evrâk ile müzeyyen bir gencîne gibidir. Kıymet-şinâsân-ı ma’rifet bir varakını Bin dürr-i yek-dâneye değişmez.

Kitâb bir encümen-i dâniş gibidir ki o mecliste her fenne dâir bahs olunur. Gâh âyât-ı Kur’ânîyye şerh ü tefsîr, gâh ehâdis-i Nebeviyye ile müddeâ tenvîr edilir.

Bazen kulûb-ı sâfiyye ashâbı gibi envâr-ı hakâyık-ı İlâhiyye ile güm-geştegân râhi irşâd, ba’zen de fûnûn-i hikemiyyeden bahs ile yek-dîgere suâl ve cevâb îrâd ederler.

A’sâr-ı sâlifeden ihbâr ettikleri gibi eş’âra müteallık mebâhis-i latîfe ile de gevher-nisâr olurlar.

Mebâhis-i mezkûreyi iyice dinle, fakat maksad-ı aslîyi sakın ferâmûş etme.

Bir işe başlamadan evvel hayır mıdır, şer midir iyice düşün, ondan sonra o işe başla.

Sûfiyân-ı hâm ile mücâleseti iltizâm etme. Zîrâ kâr-ı hâmân hâm-kârlıktır, tarîk-ı puhte-kârânı bilmezler.

Mümkün oldukça Hazret-i Îsâ gibi âlem-i tecerrüdde yaşamanın çâresine bak. Eğer mağlûb-ı nefis-i hod-kâm olacağını teyakkun edersen teehhül et. Alacağın kızın güzelliğinden evvel salâh-ı nefsin sor. Bir kızın surh-rûluğu iffettendir, bundan büyük âb ü tâbı olamaz.

Mansıb arkasında devân olma ki azl ü nasbı düşünmeyesin. Mansıbsızlık her mansıbdan iyidir.

Mütekebbir olma, mütevâzî’ ol, hûşe gibi ser-keş olma, sonra darbe-i dâs’dan başını kurtaramazsın.

Esâfile riâyet eyle ki ser-bülend olasın. Görmüyor musun? A'dâdın önüne sıfır konursa kadri artıyor.

Ya va'd etme veya va'dinde vefâ et. Câhiller gibi pederinin kemâliyle öğünme. Pederini bırak, ferzend-i hüner ol. Duḥân âteşten hâsıl olsa da yine şeref sâhibi olamaz.

Pederini halvet-i hâsın gayride zikr etme, memnûn etmek istersen ihlâs ile rûhunu şâd eyle.

8- Şeyh Sa'di-i Şîrâzî: Mev'ize

İnsanlar! Cihân, cây-ı istirâhat değildir. Ârife, mâlik-i mülk-i cihân olmak arzûsu yakışmaz.

Nağamât-ı bülbülden ḥuftegânın nasîbi olmayıp hayvanların âlem-i insânîden haberleri yoktur.

Vech, ne kadar güzel olursa olsun, mücellâ olmayan âyîneden görülmez.

Merdân-ı Hudâ'nın geceleri, rûz-ı rûşen gibidir. Erbâb-ı kemâl için hakîkatte şeb-i muzlim yoktur.

Dîv-i nefsi riyâzet ile öldür! Buna pençe-i cismânî ile galebe mümkün değildir.

Tâat, nâsiye-sâ-yı ubûdiyyet olmaktan ibâret değildir, ibrâz-ı sadâkat etmeli!

Tarîk-ı Hak'ta nefsin ta'kîbinden hazer eyle! Bunun kadar merd-efken bir gûl-ı yabânî tasavvur olunmamıştır.

Bir mürşid-i hikem-âmûzun taht-ı terbiyesinde bulun ki insan için belâ-yı cehâletten bed-ter bir âfet tasavvur olunamaz.

Âlim, âbid, sûfî etfâl-i tarîkattirler. Ârif-i billâhın gayrı merd-i kâmil yoktur.

Korkarım ki sana şâhid-i hakîkat yüz göstermez. Zirâ hevâ-yı nefsinden başka bir şey düşünmüyorsun.

Anbarın buğday ile dolu olduğu halde kabirde hem-râh olacak bir arpa mikdârı sevâb işlemedin, levâzım-ı şîtâîye kadar ahireti tefekkür ettiğin var mı?

Müslümanların malını gasb edersin, hâlbuki senin malını gasb ettikleri zaman Müslüman yok mu, diye feryâd eylersin.

Temennâ-yı servet encâm-pezîr olmaz. Ümîdvârâne yaşamaktan müsteğîsâne bulunmak hayırlıdır.

Malı olan, hırsızdan havf eder. Cem'-i mâl etmeyen ârifler zarar-dîde olmaktan korkmazlar.

Sâdikâne olan nasîhat cihan değer. Kelâmımda bir fâide-i mühimme yoksa dinleme!

Ömrünü lehv ile telef edenin mahsûlü peşîmânlıktır.

Ey Sa‘dî! Eđerçi suhan-versin, lâkin iş, işlemekle sûret-pezîr olur. Suhan-dânlıkla iş bitmez!

9- Hâtifi’nin bir nasîhati

Ey şeh-r-i cemâlin mâh-ı nevi! Sana birkaç nükte söyleyeceğim, iyice dinle!

Rîş-dâr olmayınca küşâde-rû olarak çarşı ve pazarda tek-â-pû etme! Sana meccânen bir şey veren kimseden can verse de alma!

Talaşın âteş-i tizden mübâadet etmesi lâzım geldiği gibi, eşhâs-ı rezîlenin sohbetinden tevakkî etmek lâzım gelir.

Selsebîl olsa da evân-ı cevânîde şarâb içme! Gençlikte bâde-h^vâr olanlar âkıbetü’l-emr mey-i surh ile rû-siyâh oldular.

Gençleri iki şey harâb eder: Birisi zînete inhimâk, diğerk ârzû-yı duhter-i tâktır.

Hayf ol nev-civâna, hezârân hayf ki zen gibi zîneti sever, durmayıp şarâb içerk!

10- Te’hîrden tahzîr

که در تأخیر آفت هاست جانسوز	مکن در کارها زنه‌ار تأخیر
ز کندى های طبع حیلت آموز	به فردا افکنى امروز کارت
که هست امروز تو فردای دیروز	قیاس امروز گیر از حال فردا

Tercüme:

“İşlerinde sakın te’hîri tecvîz etme; zîrâ te’hîr, mazarrât-ı muhribeyi dâîdir.

Hilekâr olan tabîatının ru‘ûnetinden, bugünkü işini yarına bırakmayasın.

Kâr-ı ferdâyı bugünkü hâlinle mukâyese eyle, zîrâ senin bugünün, geçen günün ferdâsıdır.”

Tezekkür:

Abdülkerîm-i Yemenî nâmında bir şeyh-i maârif-simâtın: “Bazı âdemler kemâl-i tekâsüllerinden işlerini ferdâya bırakırlar. Düşünmezler ki bugün, dünkü günün ferdâsıdır. Bugün ne iş gördüler ki yarın bir iş görmeye gayret edebilsinler.” kelâm-ı hakîmânesinin mazmûnundan muktebes olan bâlâdaki kıt‘ayı sâhib-i Reşehât tanzîm etmiştir.

Şeyh-i müşârün ileyh *hâcegân*⁹ nâmıyla müşârün bi'l-benân olan fırka-i sûfiyenin ser-âmedânındandır.

Bir gün müşârün ileyh *dür-efşân-ı* hakâyık oldukları sırada: “Hallâk-ı avâlim gayba âlim değildir.” demesiyle bezm-i mürşidânelerinde bulunan teşnegân-ı maârif bu sözü zâhir-i nassa muhâlif gördükleri cihetle muztarib olurlar. Meclisiyânın bu ıztrâblarını def için: “Cenâb-ı Hakk’a göre her şey şehâdetir. Kur’ân-ı Kerîm’deki “Âlimü’l-gayb” bize nisbetledir. Gayb dediğimiz ma’dûm ise, ma’dûma ilim taalluk etmez.” buyurmuşlardır.

Bu tevcîh-i vecîh Hazret-i Şeyh’in kerâmetine delâlet eder.

این زمان بگذار تا وقت دگر^{۱۰}

diyenlerin mâhiyyetlerini meydâna koyan “Bazı âdemler” kelâmı ise nâmını ibkâya kâfidir.

Mahbûb-ı perverdigâr tesvîften tevakkî edilmesini: Heleke’l-müsevvifün¹¹ hadîs-i şerîfiyle ihtâr ediyor.

Cenâb-ı Hâfiz:

به فتراک ار همی بندی خدارا زود صیدم کن
که آفت هاست در تأخیر و طالب رازیان دارد^{۱۲}

beytinde te’hîrin mûcib-i ziyân olduğunu beyân ederek sür’ati tavsiye ediyor.

Hazret-i Mevlânâ:

وَاعْتَجِلْ فَالْوَقْتُ سَيَنْفُ قَاطِعٌ^{۱۳}

mısrâıyla bu nükteyi tavzîh buyuruyor.

İş ü nûş eyle bugün anma gam-ı ferdâyı
Sana ismarlamadılar bu yalan dünyâyı

gibi lakırdılar Pîr-i müşârün ileyh’in:

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق
نیست فردا گفتن از شرط طریق^{۱۴}

⁹ H^vâcegân : خواجگان XII-XV. yüzyıllarda Mâverâünnehir’de Orta Asya sûfliğinin gelişmesinde önemli rol oynayan bir tarikat. Bu tarikatın, Nakşibendiliğın mânevî yönünü teyit eden ve kelimât-ı kudsiye diye bilinen prensipleri şunlardır: hûş der-dem, nazar ber-kadem, sefer der-vatan, halvet der-encümen, yâd-kerd, bâz-geşt, nigâh-dâşt, yâd-dâşt.

¹⁰ “Bunu başka bir zamana bırak.”, Mesnevi-yi Ma’nevî, I/131.

¹¹ هَلْكَ الْمُسَوِّفُونَ : “Bugünün işini yarına bırakanlar helâk oldular.”

¹² Dîvân-ı Hâfiz, s. 153.

¹³ “Acele et. Zira vakit, keskin bir kılıçtır.”, Mesnevi-yi Ma’nevî, I/132.

¹⁴ Krş. Mesnevi-yi Ma’nevî, III/1425.

beyti yek-meâl gibi görünürse de Hazret-i Mevlânâ beyt-i mezkûr ile hâlin nazar-ı i'tibâra alınmasını tavsiye buyuruyor ki bu da istikbâli te'mîn etmek demektir. Yoksa:

Sana ısmarlamadılar bu yalan dünyâyı

mısrâından anlaşıldığı üzere ferdâyı düşünmeyen falan demek istemiyor. Zîrâ:

Tefekkür etmeli de bu cihâna bir gelişi
Gidermeli kederi, bakmalı safâya kişi

beytinin âkılâne bir söz olmadığını:

Nice âkıldır o kim çekmeye ferdâ gamını

mısrâî gösteriyor.

Ferdâyı düşünmeyen bazı âdemler: ¹⁵مَنْ ضَيَّعَ أَيَّامَ حَرَائِطِهِ نَدَمَ فِي وَقْتِ حَصَادِهِ
mantûkunca peşimân olur.

هين مگو فردا که فرداها گذشت
تا بکلی نگذرد ایام کشت ۱۶

11- Selmân-ı Sâvecî: Pervâne - Bülbül

Bir gece güm mevsimi çemenistânda bulundum. Gece musâhibim gül ve şem' idiler. Pervânenin bülbül ile muhabbet-i güle dâir mübâhase etmekte olduğunu duydum. Pervâne, güle diyordu ki:

“O feryâd ne, cevri-i ma'sûktan bu tezellüm-i hâl ne?” Ey bî-çâre! Âşıklığı benden öğrenmelisin. Yanarım da aslâ feryâd etmem.”

Bülbül, pervânenin bu sözünü işitip ağlayarak dedi ki: “Ben bed-bahtım! Hâlbuki sen mes'ûdsun. Senin baht, yâverin, hümâ-yı devlet de bende-i fermân-berin olmasa böyle cânânından cân vermek saâdetine mazhar olur muydun?”

Benim gibi kimse olmasın. Zîrâ gözümün önünde yârim pâ-mâl-i rûzgâr oluyor. Cihânda yarsız yaşayan kimsenin hâline ağlamalıdır.

Ey Selmân! Demem ki bî-çâreden bî-çâresin. Turalım ki Hûşeng, Cem'den daha kavîsin. Bunlar nasıl fermân-fermâ oldularsa sen de öyle olursun. Kuvvette arslan gibi olsan da, ejder gibi bulunsan da âkıbetü'l-emr karıncanın saydı olmak mukarrerdir. İster efendi ol, istersen bey. Pençe-i ecelden kurtulamazsın. Niçin h^vâb-ı gaflete dalıyorsun, kalk! Güzel bir iş ile meşgûl ol ki h^vâb-ı ebedî seni ta'kîb ediyor!

¹⁵ “Ekim vaktini geçirenler, hasat vaktinde pişman olurlar.”

¹⁶ Mesnevi-yi Ma'nevî, II/1264.

12- Firdevsî: Mev'ize

Herkesin gönlü, kendi arzusunun kuludur. Bu cihetten herkesin arzusu bir türlü olur. Meşreben cihanda kimse kimseye benzemez. Senin onunla ihtilâfın muvâfik-ı maslahattır.

Sâhib-i tama' olmayan kimse, zengindir. Harîs olmayan âdem, mes'ûddur. Müdârâ, aklın birâderidir. Akıl, canın başı üzere taç gibidir. Bir âlim senin hasm-ı cânın olsa da nâ-dân olan dosttan yine hayırlıdır.

Eğer tâlib-i ni'met isen tahsîl-i maârifeye çalışmalısın ki sebzîn olmayan ağaç meyve vermez. Soranlar, hünerden suâl ederler. Bunlara zenginim diye cevap vermek lââyık değildir. Zîrâ kâbil olunmamış ma'den makbûl değildir. Âkıl olan der ki:

“Kokusuz gülün renginden bahsetme ki ateşten, âb-ı revân beklenilmez.

“Zengin -biriktirmiş olduğu para ile değil- atâ ile makbûl-i âlemiyân olur.

“Âlî olmak sevde'sinde bulunan kimseye kemâl lâzımdır. Yani evvelâ re'y ü tedbîr, sâniyen ma'lûmât-ı makbûle, sâlisen iş zamanı -iyiyi kötüyü fark edecek- yâr-i sâdik, râbian gönülden nifâk ve kizbi çıkarmak için akıl ve istikâmet, hâmisen sâhib-i kudret olmak için çalışmak.”

13- Emîr Hüseyin'in Zâdü'l-müsâfirîn'inden: Nâle

Âh bu ne terâne-i âteşindir ki zezeme-sâz olurum! Bir zamandan beri bu terâne ile cânımı tebâh etmekteyim.

Bana varlığımdan -bir soğuk nefesten başka- bir haber gelmedi. Cihanı dolaştım. Gönlümün istediği şeye yine vâsıl olamadım. Her bir memlekete yüz kere gittim ise de dil-hâhımın hâk-i derinden bir koku istişmâm edemedim.

Münâcât bahânesiyle -riyâkârâne- savma'aları dolaştım. Bir zaman bâb-ı niyâzda bulundum. Oruç tuttum, namaz kıldım.

Medreselerde -taharri-i hakikat için- tahsîl ile ziyâde meşgûl oldum. Pek çok geceler -sıfru'l-yed olarak- sabahladım. Gönlüm bu babda kiminle bahs ettiyse hiç birini mutmain görmedi.

Mebde' ve meâdından âgâh olmayan kimse vâkıf-ı zât-ı Bârî olabilir mi?

14- Sâib

هر خار این گلستان مفتاح دلگشایی است
هر شبی در این باغ جام جهان نمایی است^{۱۷}

Tercüme:

“Bu gülşen-i âlemin her dikenini bir miştâh-ı dil-güşâdur. Her şeb-nem bu bağda bir câm-ı cihân-nümâdur.”

¹⁷ Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî, II, 1091.

Tezekkür:

İnne maa'l-usri yüsren ve inne maa'l-usri yüsra¹⁸ mantûk-ı celîlince bir gam yoktur ki âkıbeti sürûra müncer olmasın.

İnsan ducâr olduğu nevâibe tahammül meslekinde terakkîye çalışmalı; derd-âzmâyân-ı cihân, zevk-ı dâimîyi bu sûretle bulmuşlardır. Şeb-nemin câm-ı cihân-nümâ olduğunu mübâlağa-i şâirâneye haml etmemeli. Bu bir hakîkattir. Erbâb-ı fen bir zerreye hurde-bîn ile baktıkları vakit muhayyir-i ukûl ne kadar cüz'iyât görüyorlar!

Dakîka-bînân-ı ümmet bir şeb-nemden cihânı görürlerse çok mudur?

İlâhî! Bir katre suda garka-i hayret olan ukûl-i beşer kudret-i fâtıranı hakkıyla nasıl iz'ân edebilir?

سبحان من غيرنى فى صنعه العقول

هر غنجه خموشى مكتوب سر بمهرى است
هر بانگ عنديلى آواز آشنایى است

Tercüme:

“Gülzâr-ı âlemde hâmûş olan ne-şukufte goncalar mühürlü mektuplar gibidir. Her bülbülün terânesi bir âşinâ âvâsezidir.”

Tezekkür:

Cihanda hiçbir şeyin hakîkati tamamıyla anlaşılabilir. Gonca-i ne-şüküfteden istişâm-ı bûy-ı hakikat olursa da im'ân-ı nazar ildâme olundukça bunda daha keşf olunacak pek çok hakikatler bulunduğunu kimse inkâr edemez.

Evrâk-ı gül bir kitâb-ı hikmettir. Çeşm-i ibretle bakarsan dest-i kudretin nekşetmiş olduğu hutût-ı hikmeti görürsün.

برگ درختان سبز در نظر هوشیار
هر ورقى دفتري است معرفت کردگار¹⁹

Her gül-bâng-ı hezâr, âşık-ı ser-âzâdenin gûş-ı cânına bîgâne gelir mi? Feryâd-ı andelîbin vicdanlara olan te'sîri şu sözüme delîl olamaz mı? Mahlûkâtın yek-dîgere olan irtibatlarını kim inkâr edebilir?

آینه خانه دل از رشک اگر بر آید
هر برگ سبز این باغ طوطی خوش نوایی است

¹⁸ Krş. : فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا. “Şüphe yok ki her güçlükte bir kolaylık vardır. Evet, her güçlükte bir kolaylık vardır.” Kur'an, 94/5-6.

¹⁹ Sa'dî'nin bu beytini krş. Metn-i Kâmil-i Dîvân-ı Şeyh-i Ecell Sa'dî-yi Şîrâzî, s. 469.

Tercüme:

“Gönül âyinehânesini jeng-i elemden tathîr edersen her berg-i sebzin bir tûti-i hoş-nevâ olduğunu anlarsın.”

Tezekkür:

Her yeşil bayrak mıntıka-ârâ-yı hikmettir, tûti-i hoş-nevâ gibi râz-nâme-i hakîkatten dem-sâz olur.

آواره طلب را خضر است هر سیاهی
کشتی شکستگان را هر موج ناخدایی است

Tercüme:

“Her siyahlık âvâre-i râh-ı talebe Hızır’dır. Gemisi kırılmış olanlara her dalga bir kaptandır.”

Tezekkür:

Me’yûs olan seyl-âbe-i havâdis-i zamâna kapılmış hâşâk gibidir. Bir istinâdgâh bulamaz.

Ye’s, bir gird-âb-ı hayrettir. Bu gird-âba düşenler emvâc-ı deryâ-yı hayretten istimdâd ederler. Deryâ nazarlarında sefine-i selâmet kesilir; her mevcden meded-h^vâh olurlar.

تا نور حسن مطلق گوهر فروز حکمت
هرچندی پرو بال در چشم خود همایی است

Tercüme:

“Nûr-ı hüsn-i mutlak gevher-i hâke eşi “a-pâş oldukça per ü bâli dökülmüş her baykuş hü mâ-yı i ‘tilâ-h^vâh gibi âleme arz-ı mübâhât etse sezâdır.”

Tezekkür:

مور در خانه خود حکم سلیمان دارد^{۲۰}

feh^vâsınca herkes kendi hayâl-hânesinde fermân-fermâdır.

Herkesin gönlünde bir arslan yatar

mısraı bu hikmete mebnî söylenmiştir.

İnsan odur ki kalbinden hiçbir zaman fikr-i teâlîyi çıkarmaz. Terakkîyi kendine bir ma‘şûka-i teâlî-h^vâh ittihâz ederek gönlünü pîş-i nazarından ayırmaz. Fikri bir hü mâ-yı bâlâ-pervâzdır ki zemîn-i sefâlete inmez, dâimâ i‘tilâ ister. Ulviyyetine istiğnâsı bürhandır.

20 “Karınca kendi yuvasında Süleyman gibi hüküm sürer.”, Emsâl ve Hikem, IV, 1755, Ferheng-i Avâm, s. 762; Deh Hezâr Mesel-i Fârsî, s. 653; Pend ve Destânyâb, II, 138.

هرچند قلزم عشق بريك هواسـت دايـم
در هر سر حبابی از شوق او هوایی است

Tercüme:

“Her ne kadar kulzüm-i aşk bir arzu üzerine cereyan ederse de her habâbın başında kulzüm-i aşkın şevkünden bir havâ var.”

Tezekkür:

Tecelliyât-ı İlâhiyye muhtelifdir. Cenâb-ı Hak herkese bir gûne tecellî eyler. Her âna mahsus bir tecellisi vardır.

15- Şeyh Sa‘dî’nin

رفیق مهربان و یار همدم
همه کس دوست می دارند من هم

matlahı gazelinin tercümesi:

“Refîk-ı sâdıkı, yâr-ı muvâfik herkes dost ittihâz ettiği gibi ben de ederim.

Güzellere bakmak rüsûm-ı ma‘lûmedendir. Bu bid‘ati âlemde ben icâd etmedim ya!

İttikâ da‘vâsında bulunursan seni tasdik ederim, fakat doğrusunu Allâh bilir!

Eğer hâtırım meyl etmiyor dersen ben bu da‘vânı teslîm etmem.

Eğer bahs-i aşk günâhtır dersen ibtidâ bu günâh, Âdem ve Havvâ’dan sudûr etti.

Güzellerin kemend-i²¹ zülfüne giriftâr olanun, ne medhinden ne de zemminden haberi olmaz.

Dünyâda sîne-i mecrûhuma dest-i mihribân gibi hiçbir merhem bulamam.

Sâkî! Dolu kadehi döndür, felekten devr-i dem-â-demi öğren!

Dünyânın mükedder olmağa değeri olmadığını bilersen dosta güzel meâmele eyle, hurrem görün!

Her gün, bâkî kalan ömründen bir gün eksildiđini bilmiyorsan eyyâm-ı ömrü ganîmet bil.

Sa‘dî! Serây-ı ömre güvenme. Zîrâ bunun binâsı muhkem değildir.”²²

²¹ kemend: kendi (Feyzâbad, İstanbul 1308, s. 32)

²² Tercümesi verilen gazelin diğer beyitleri:

16- Şeref-i Tebrîzî'nin İftirâk-nâme'sinden

Eyvâh! Yârânım bu hâk-dân-ı fânîden rüzgâr gibi geçip gittiler. Geceleri revnak-efzâ-yı her encümen olan şem' sohbetle nücüm-ı şeb-ârâ gibi sabâhı bulurlardı. Gündüzleri çemenistânda gül-i ter gibi yek-dîgere arz-ı dîdâr ederek suffa-nişîn-i mahabbet olurlardı.

Çeşmimden dümû'-ı hûn-âlûd saçtığımin yegâne sebebi bunlardan şimdi bir nişâne göremediğimdir. Bunlar benim hem-derdim idiler.

Kabristân-ı fenâda lahd-gîr-i inzivâ olduklarından beri gam ve gussadan başka refikim kalmadı.

Mahrem-i esrârım olan o yârân-ı vefâ-siriştin meşhed-i münevverleri üzerinde:

“Ey benim üsrümde bâdi-i inbisâtım, yüsrümde müceddid-i neşâtım olan dostlarım! Bu bî-çârenizi bırakıp da gittiniz!” diye ağladım, feryad ettim. Ne çâre ki girye vü efgânımı cevapsız bıraktıklarından bana ebedî bir vedâ' ettiklerini anladım!

17- Şeyh Nizâmî: Harâbât

Dün akşam dâhil-i bezm-i rindan olmak arzusuyla külbe-i ahzânımdan çıkıp kûy-ı harâbâta gitmiştim. Bâb-ı harâbâtın mesdûd bulunmasıyla şu ârzûmün çehre-güşâ olmayacağını anlamasa da ric'at-i me'yûsâneye bir türlü gönlüm razı olmadığından o dârü's-sürûra duhûlün çâresini düşünmeye başladım.

Ya, harâbâtın kapısı kapalı diye külbe-i ahzânıma avdet mi edeyim? Hayır! Bir vech ile azmimden dönmem. Hiç insan olan mevânî'-i tâkat-güzâra karşı azm-i civân-merdâne ile bir na'ra-i cân-hırâşâne atarak:

“Ey sâkinân-ı bezm-i harâbât! Ben ki teşne-i şerâb bir merd-i bî-nisâbım. Der-i saâdet-i mübârekinize yüz sürerek bezm-i feyz-â-feyzinizde bulunmak sevda-yı yegânesi beni buraya kadar getirdi. Ber-muktezâ-yı tâli'-i vârun şimdiye kadar bu dil-i nâ-şâda hiçbir bâb-ı mes'ûdiyyet-güşâda olmadığı gibi âsitân-ı devletinizi de mesdûd bulduğum cihetle mahzun mahzun bu kapıdan

نه این بدعت من آوردم به عالم
مصنوق دارمست والله اعلم
من این دعوی نمی دارم مسلم
گناه اول ز حوضا بسود و آدم
نه از مدحش خیر باشد نه از دم
به گیتی در ندارم هیچ مرهم
بیماموز از فلک دور دمام
به روی دوستان خوش باش و خرم
ز عمر مانده روزی می شود کم
که بنیادش نه بنیاد است محکم

نظر با نیکوان رسمی ست معهود
تو گر دعوی کنی پرهیزگاری
وگر گویی که میل خاطریم نیست
حدیث عشق اگر گویی گناه است
گرفتار کمند ماه رویان
چو دست مهربان بر سینه ریش
بگردان ساقیا جام لبالب
اگر دانی که دنیا غم نیرزد
غنیمت دان اگر دانی که هر روز
منه دل بر سرای عمر سعدی

da külbe-i ahzânıma ric'at edeyim mi? Buna vicdân-ı hamîyyet-bünyânımız hiç kâil mi olur? Elbette olmaz. Açınız kapıyı! Ben de dâhil-i halka-i cem'iyet olayım.”

Kılkılî bir niyazda bulundumsa da şu niyâz-ı âcizânemi kimse işitmedi.

Kendi kendime: “Acabâ bâde-furûşların, mey-nûşların hiç birisi bîdâr değil mi ki ettiğim istirhâmâta mukâbil bir cevâb-ı red bile alamıyorum? Hadi ettiğim niyâzi işitmesinler. Ya feryâd-ı cân-hırâşânemden bîdâr olmayacak bir harâbâtî tasavvur olunabilir mi? Hayır, ben insan değilim ki bir kimse kapıyı açmağa bile tenezzül etmiyor.” diye söylenirdim. Hâsılı gâh der-i harâbâtın bu bî-çâreye de maftûh bulundurulmasını harâbâtîyândan niyâz, gâh kendi kendimi levm ile me'yûsâne feryâda âğâz ederdim.

Bu hâl ile gecenin yarısını geçirmişim. Arzûmun husûl-pezîr olmayacağını düşündükçe me'yûsiyyetim tezâyüd ediyordu. Me'yûsiyyetim tezâyüd ettikçe ben de olanca cür'etimi toplayıp azmimde sebât ediyordum. Binâenaleyh yine harâbâtın kapısını sarsarak:

“Burası mahalle-i hâmûşân mıdır ki ettiğim feryâda sükût ile cevâb veriyorsunuz? Hepiniz de mi sızdınız? Ey ... Açınız kapıyı!” diye acı acı bir na'ra attığım sırada idi ki harâbâtın penceresinden birisi başını çıkarıp:

“Hayır ola!... Kimi istiyorsun?... Bâb-ı harâbâta böyle bî-vakt niye geldin?” dedi. Ben bu suâl-i itâb-âmîze karşı ne diyeceğimi şaşırtdım. Dehşetimden “Kapıyı açınız!”dan başka bir söz bulamadım.

O kimse: “Behey bî-çâre! Bu vakit kim kime kapı açar ki sana da bâb-ı harâbâtî açsınlar. Sus! Ne dırlanıp duruyorsun? Yıkıl git şuradan! Burası mescid değildir ki her vakit kapısını açsınlar da zühhâd-ı riyâ-mu'tâd gibi geç gelip sufûf-ı müslimîni yararak saf-ı evvele dâhil olabilesin. Burası dâr-ı irfân-ı pîr-i muğândır. Rindân-ı cihân-dîdenin gayrı bir kimse duhûl-i şerefine mazhar olamaz.

“Evvelâ dâhil-i bezm-i rindân olmak için âdâb-ı harâbâtî bilmek lâzımdır... Hiç bîgâne mahrem-i haclegâh-ı cânâne olabilir mi?

“Âyîn-i ceme vukûf-ı kâmilî olmayanlara bâb-ı harâbât her vakit mesdüddür.

“Sâniyen vicdânına karşı mahcûb olmamalıdır. Vicdânının mahcûbu olanlara harâbâtîler insan nazarıyla bakmazlar ki hattâ bezm-i ülfetlerine kabul etsinler.”

“Sen ise infîlâk-ı sabâh herkes için bâis-i inşirâh iken zılâm-ı leylin temâdîsine duâ-h^vân olan eşîrrâ gibi harekât-ı riyâ-kârâneni vikâyeten gecedin istifâde etmek istiyorsun.

Vicdânının tevbihât-ı muhikkânesini hiç saydığın halde nâmını halkın düşünâmina siper etmemek için mi gece yarısı tasdî‘ ediyorsun?

“Böyle bî-vakt gelmekten maksadın enzâr-ı âmmeye koymakta olduğun câme-i riyâyı leke-dâr etmemek için değil mi?

“Riyâ-perest olma, hak-bîn ol ki hem-bezm-i rindân olasın. Bu bezmin şâd ve şarâbı ta‘me-i ağyâr, çeğâne-i nây ü rebâbı gûş-zed-i riyâ-kâr olmağa hiçbir vech ile sezâvâr değildir.

“Âfâkda bulunan akvâm-ı mütemeddinenin hakikat-binleri mıtaba-ârâ-yı bezm-i harâbâttır. İhtilâf-ı elsine kulûb-i sâfiyelerini bulandıramaz. Lisanları başka ise de fikirleri birdir.

Cidden hisse-dâr-ı sohbet-i rindân olmayı ârzü edersen hâk-i pây-ı pîr-i muğân ol ki maksûdunu bulasın.

“Bu buk‘ada sevdâ-yı dâd ü sitâd-ı menfaat-perestâneye kimse iltifat etmez. Harâbâtîlerin fâideleri ziyan, ziyanları fâidedir.

“Evet, fâideleri ziyandır, yekdiğeri uğrunda fedâ-yı nakdîne-i ahlâk-ı rindân ile mütehallık olup âdâb-ı harâbâtı tahsil edebilirsen mahrem-i halvet-serây-ı pîr-i muğân olursun.

“Sende dâhil-i bezm-i harâbât olmak için böyle bir isti‘dâd göremiyorum. Ayaz, Sultan Mahmûd-ı Sebüktekin’in nedîm-i mümtâzı olmak için böyle bir isti‘dâd gösterdi. O isti‘dâdını temiz bir gönül ile tezyîn etti.

“Dergâh-ı pîr-i muğâna nâsiye-sâ olmakla şart-ı ubûdiyyeti yerine getirmiş olamazsın. Sadâkat ibrâz etmeli!

“İblîs-i pür-telbîs kadar secde etmiş var mı? Sıdkı olmadığı için matrûd-ı dergâh-ı İlâhî oldu.” deyip pencereden içeriye çekildi. Ben de cem‘iyyet-i rindâna dehâlet şerefine liyâkat kesbetmek üzere külbe-i ahzânıma avdet eyledim.

18- Husrev-i Dihlevî’nin İskender-nâme’sinden: Nevha-i Nâsîhâne

Yazıklar olsun ki gençlik zamanı, neşve-mendâne kâmrân olmak evânı mürûr etti.

Sürahinin gulgulu kulağımdan çıktığı gibi sâkînin de âvâzını işitmez oldum.

Merdin bütün ziyeti gençlikten ibârettir. Gençlik olmayınca ömrün ne zevki çıkar?

İhtiyarlık belâsı hücum ederse insanın her hali değişir. Gözüne ziyâ bulanık görüldüğünden incilâsı için gâh sürme, gâh tûtüyâyâ ihtiyaç hisseder. Vücûdu sademât-ı dehrden harâb olup yüzü buruşur.

Gençler musâhabetinden yüz çevirirler, düşkün ihtiyarlar ile refâkate mecbûr olur.

İhtiyarlar ile düşüp kalkan gençler, vîrân bağda tâze güle benzer.

Mâdem ki ihtiyarlık, gençlik gurûrunu mahvetti. ümîd-vârâne yaşamaktan ferâgat eyle. Gül ağacı kurursa oduncular sevinirler.

Ey nev-civân! İhtiyarlığın halinden habîr değilsen pirlere bak da ibret al!

19- Hazret-i Şeyh Sa'dî'nin

دنیای آن قدر ندارد که برو رشک برند
یا وجود و عدمش را غم بهوده خورند

gazelinin tercümesi:

“Dünyanın *hased* olunacak kadar kadri yoktur. Onun *vücûd ü ademiyle nâfile gam-nâk* olurlar.

Bu bir avuç toprağa nazar etmeyenlerin sâhib-nazar olduklarına hakkâ ki insâf etmelidir.

Ârifler, bekâ ve sebâtı olmayan şeyi -bütûn mülk-i cihân olsa da- hiçe almazlar.

Taazzümü beğenmesen tekebbür etmezdin. Bî-çâre! Cenâb-ı Allâh'ın mülkünde senin gibi pek çok heyvan vardır.

Kimi işittin ki cihânı başa çıkardı! Hak ayandır. Lâkin halkta hakkı görmeye göz yok!

Bostanda dikensiz gül bulunmak müyesser değildir. Cihânın dikensiz gülü güzel tabiatli olan insanlarıdır.

*Sa'dî! Güzel âdem aslâ ölmez. Ölü o kimsedir ki nâminu iyilikle anmazlar.*²³

KISM-I MANZÛM

GAZELİYYÂT

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. Şâirim her gördüğüm dil-dârı etmem intihâb
Sevdiğim olsun derim gönlüm gibi âlî-cenâb

²³ Tercümesi verilen gazelin diğer beyitleri:

الحق انصاف تو ان داد که صاحب نظرند
گر همه ملک جهان است به هیچش نخرند
که خدارا چو تو در ملک بسی جانورند
حق عیان است ولی طایفه ای بی بصیرند
گل بی خار جهان مردم نیکو سیرند
مرده آن است که نامش به نکویی نبرند

نظر آنان که نکردند در این مشتی خاک
عارفان هر چه ثباتی و بقایابی نکنند
تا تظاول نیسند و تکبر نکنی
دوستی با که شنیدی که به سر برد جهان
گل بی خار میسر نشود در بیستان
سعدیا مردم نکونام نمیرد هرگز

Metn-i Kâmil-i Dîvân-ı Şeyh-i Ecell Sa'dî-yi Şîrâzî, s. 438-439.

26 ŞEYH VASFÎ VE FEYZÂBÂD ADLI ESERİ.../M. KILIÇ-M.ATALAY

Rind-i bî-bâkim ne derlerse desinler zâhidân
Ta'n-ı bî-mağzânededen etmem cihânda ictinâb

Her kadehte keşf olur bir âlem-i ma'nâ bana
Beklemem himmet erenler var iken feyz-i şarâb

Berk urur her zerreden bir âfitâb-ı ma'rifet
Ârifin indinde bahr-ı bî-kerândır her habâb

Durma mutrib nağme-sâz ol bâde sun sâkî müdâm
Zevk-i firdevsi, azâb-ı dûzahı etmem hesâb

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

2. Gelmedi hikmet-serây-ı dehre bir mahrem henüz
Kudret-i bârîde hayrândır bütün âlem henüz

Bakmış olsan her safâyı, bir keder ta'kîb eder
Dâr-ı şâdî sandığın âlem ribât-ı gam henüz

Ser-te-ser kâr-ı cihân vâbeste-i bîdâddır
Herkesin beyninde fikr-i mel'anet müdgam henüz

Âferînişten beri keşf-i hakâyık eyliyor
Lâyıkıyla bilmiyor mâhiyyetin âdem henüz

Zemm eder sahbâyı ammâ feylesôf-i bâde-nûş
Zîver-i bezm-i cihân olmakta câm-ı Cem henüz

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

3. Vaz geçer mi ehl-i dil sevdâ-yı zülf-i yârdan
İctinâb etmez bu yolda ta'ne-i ağyârdan

Bilmese kadr-i hayâtı şâir-i zevk-âşinâ
Neşvelenmezdi cihânda sâğar-ı ser-şârdan

Pey-rev-i Mansûr olan ehl-i hakikat bir zemân
Çekseler dâra çekinmez aşkını izhârdan

Feylesôfân-ı zemânın maksadı bilmem nedir
Şâiri tahkîr ile zevk-ı meyi inkârdan

Hikmet-i eş'âra vâkîf olmayan bahs etmesin
Var iken erbâb-ı dil nîk ü bed-i efkârdan

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

4. Hâtifâne sözleri geldikçe yârin yâdıma
Reşk eder Cibrîl-i fikrim kalb-i vahy-âbâdıma

İstesin idbârımı varsın rakîb-i bed-meniş
Hâme kâfildir benim âlemde istis'âdıma

Şâir-i vahy-âşinâ-yı âlem-i ma'nâ benim
Anlamak sırr-ı dili vâbestedir irşâdına

Eylemem bir kimseye âlemde arz-ı ihtiyâc
Nâfile erbâb-ı himmet koşmasın imdâdına

Nazm-ı eş'âr eylesem bir kerre dil-h'vâhım gibi
Eylerim hayrân cihâmı feyz-i isti'dâdına

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

5. Eyliyor her dem vücûdumla benim cân iftihâr
Eylesin aşkım ile âlemde cânân iftihâr
Âşıkı zünnâr-bend olmaz mı yâr-i cânımın
Küfr-i zülfüyle eder erbâb-ı îmân iftihâr
Savt-ı Dâvûdîsini gûş eyleseydi dem-be-dem
Şevk-ı elhânıyla eylerdi Süleymân iftihâr
Var iken yârim gibi âlemde bir sâhib-cemâl
Etmesinler hüsn ü ânıyla cevânân iftihâr
Görmüş olsaydı bu şi'r-i dil-nişîni şübhesiz
Tab'-ı pâkimle benim eylerdi Hassân iftihâr

Mef'ûlü mefâilü mefâilü feülün

6. Pervâne eder şem'-i şeb-ârâya perestiş
Murğ-i seher eyler gül-i ra'nâya perestiş
Nâz etti Züleyhâ'yabakın Yûsuf-i Ken'ân
Mecnûn olan eyler ruḥ-ı Leylâ'ya perestiş
Ârifler eder ni'met-i ukbâyı temennâ
Gâfiller eder devlet-i dünyâya perestiş
Zühhâd-ı riyâ-pîşe gibi eylemez aslâ
Rindân-ı Hudâ sübha-i esmâya perestiş
Hak-bîn olan azdır nazar et halk-ı cihânın
Eyler kimi nâra, kimi uzzâya perestiş

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

7. Oldu bir şûhun hayâliyle cinânım bî-direng
Olmasın mı tâbiş-i aşkıyla cânım bî-direng
Bî-karâr olmaz mı gönlüm vaslını endişeden
Durmuyor va'dinde aslâ dil-sitânım bî-direng

28 ŞEYH VASFÎ VE FEYZÂBÂD ADLI ESERİ.../M. KILIÇ-M.ATALAY

Mâil-i tavr-ı bedâvettir tıbâ‘-ı şâirân
Ben dahi bir şâir oldum hân-mânım bî-direng
Derdimi hicrân-şinâs-ı yâr olan anlar benim
Etmiyor ârâm bir yerde civânım bî-direng
Seyrimin hayrânıdır sahrâ-neverdân-ı cihân
Pey-rev-i âzâdegânım kârvânım bî-direng

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

8. Her ne dem kim nazm-ı eş‘âra kalem âğâz eder
Nükte-sencân-ı cihânı şevk ile dem-sâz eder
Minneti altında kalmak istemem bir kimsenin
Ol sebebden evc-i istiğnâda dil pervâz eder
Yâra da ağıyâra da etmem müdârâ bir zamân
Her sözüm ulviyyet-i efkârımı ibrâz eder
Tab‘-ı rindânem medâr-ı iştihârımdır benim
Dâimâ erbâb-ı dil âlemde şân ihrâz eder
Ta‘ne-i ağıyârdan **Vasfî** tevakkî eylemem
Şâiri kadr-âşinâyân-ı zamân i‘zâz eder

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

9. Ben niyâz ettikçe cânân nâ-be-câ bin nâz eder
Ol sebebden âh-ı âteş-bâra dil âğâz eder
Cânımı râhında eylersem fedâ çok görmeyin
Bir nigâh-ı cân-sitânı âşıkı ser-bâz eder
Her zamân ağıyârı eyler iltifâtıyla be-kâm
Âşık-ı gam-h^vâreye çîn-i cebîn ibrâz eder
Düştü dil bir âşık-efken dil-ber-i gaddâra kim
Âşinâyı lev m eder, bîgâneyi i‘zâz eder
Dâimâ ol bî-vefânın vuslatı endîşesi
Böyle mahzûnâne **Vasfî** hâmemi dem-sâz eder

Fâilâtün fâilâtün fâilün

10. Geldi cânânın hayâli gönlüme
Düştü bir fikr-i teâli gönlüme
İ‘tilâyı benden öğrensin cihân
Reşk eder Cibrîl-i âlî gönlüme

Aks edince oldu çeşmim lem'a-pâş
Pertev-i fikr-i visâli gönlüme

Öyle ser-bâzım ki aşk-ı cân-güdâz
İlticâ eyler celâli gönlüme

Vasfiyâ nûş ettiğim peymâneler
Verdi feyz-i lâ-yezâlî gönlüme

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

11. İltifâtın nağme-pîrâ etti nây-ı hâmemi
Dinleyen raksân olur elbet nevâ-yı hâmemi
- Sırr-ı aşka vâkîf olmak isteyen ehl-i kalem
Levhden etsin kırâat mâcerâ-yı hâmemi
- Mûsi-i devrânım ey sihr-âferînân-ı beyân
Her gören îmân eder mu'ciz-nümâ-yı hâmemi
- Şîve-i güftârımın hayrânıdır rûh-ı emîn
Kim eder tavsîf hakkıyla edâ-yı hâmemi
- Vasfiyâ** mağlûb-ı şemşîr-i zebân-ı hasm olan
Mültecâ bilsin benim zîr-i livâ-yı hâmemi

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün

12. Gerçi muzlim görünür tıfl-ı debistâna göre
Müncelî feyz-i sühan nükte-şinâsâna göre
- Müteşâirlere güç gelse de tanzîm-i gazel
Nazm-ı şî'r eyleme bir şey mi sühan-dâna göre
- Ehl-i dil hasma müdârâyı eder mi tecvîz
Za'fdan neş'et eder sâhib-i vicdâna göre
- Anladım hikmet-i mebde'le meâdı **Vasfi**
Sırr-ı ser-beste mi var nazra-i im'âna göre

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

13. Söyleyin yârân geçen dil-ber kimin cânânıdır
Nâzeninler hüsn-i akl-âşûbunun hayrânıdır
- Anladım çîn-i cebîninden ne âfet olduğun
Allah Allah tahtgâh-ı işvenin hâkânıdır
- Aldırırın²⁴ gönlünü dikkatle bakma çeşmine
Cânına âşıkların kâr eyleyen müjgânıdır

²⁴ aldırılmak: elindeki kaptırmak, kaybetmek.

Kim hedef olsa nigâh-ı hüsnüne âşık olur
Hancer-i ebrûsunun erbâb-ı dil kurbânıdır

Keşf eder hâlin gören sırr-ı süveydâ-yı²⁵ dili
Küfr-i zülfi ehl-i aşkın bâis-i îmânıdır

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

14. Yâd eder hürmetle evlâd-ı vatan unvânını
Eyliyor günden güne müzdâd Mevlâ şânını

Bir kitâb-ı feyzdir her nüsha-ı şi‘rin senin
Hırz-ı cân eyler bütün erbâb-ı dil dîvânını

Nükte-sencân-ı zemâne tab‘ının meftûnudur
Eylese bî-mağz olan inkâr eder irfânını

Sen cihân durdukça dur ey h^vâce-i müşkil-güşâ
Kâhirü’l-esrâr kahr etsin adû-yı cânını

Her cihetten âlem-i nazm içre erbâb-ı dile
Âşinâ-yı vahy olan teslîm eder rüchânını

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

15. Nazm-ı pâkim şîve-i i‘câza bürhândır bütün
Sözlerimden pertev-i irfân fûrûzândır bütün

Manzarımda vech-i bâkîdir tecelli eyleyen
Dîdemin haytü’ş-şu‘âı nûr-ı îmandır bütün

Düşmen-i ma‘nâ olan huffâş-tab‘ân-ı zemân
Rahşîş-i şemşîr-i hâmemden gürîzândır bütün

Arş-ı a‘lâdır burâk-ı fikrimin cevhlân-gehi
Berk uran beynimde nûr-ı feyz-i Yezdân’dır bütün

Dinleyin verdim rebâb-ı şi‘re bir âheng-i nev
Feyz-i enfâsımla şâirler gazel-h^vândır bütün

Feilâtün feilâtün feilâtün feilün

16. İhtirâz üzre bulun düşmenin âlinden
Kimse âlemde emîn olmasın ikbâlinden

Cân ü dilden sarılıp habl-i metîn-i dîne
Feylesôfân-ı zemânın sakın izlâlinden

Hud‘asından sığın Allah’a acûz-ı nefsin
Kurtulan az bulunur pençe-i igfâlinden

²⁵ süveydâ: sevdâ (Feyzâbad, İstanbul 1308, s. 50)

Sâlik-i meslek-i rindân olan ashâb-ı ukûl
Âlemin ibret alır nîk ü bed ahvâlinden

Hikmet-i mahzadır elbette Cenâb-ı Hakk'ın
Ne zuhûr etse serâ-perde-i iclâlinden

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

17. Sâde-diller feylesôf-ı dehri a'lem sandılar
Ser-te-ser mâhiyyet-i eşyâya mahrem sandılar
Merd-i âlî-meşrebi nâ-merdden fark etmeyip
Kahramanlık taslayan Ru'bûb'u Rüstem sandılar
Cân ü dilden güft ü gûy-ı bî-meâlin dinleyip
Şarlatan bir câhili üstâd Ekrem sandılar
Aşkdır râh-ı kavîm-i ma'rifette reh-nümâ
Aklı, arş-ı hikmet-i Feyyâz'a süllem sandılar
Bak şu bî-iz'ânlara gördükçe hâmûş olduğum
Ben gibi bir eş'ar-ı²⁶ devrâmı mülzem sandılar

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

18. İştîyâkım artar eksilmez cenâb-ı dil-bere
Gelmesin noksân cihânda âb ü tâb-ı dil-bere
Dâimâ yârin nigâh-ı iltifâtın gözlemem
Mazhar olmak da saâdetdir itâb-ı dil-bere
Dinlemem mutrib hâmûş ol nağme-i cân-kâhını
Uymuyor âheng-i dil-sâz-ı rebâb-ı dil-bere
Sırr-ı vahdetten suâl ettim görünce hâlîni
İntizâr etmekteyim hâlâ cevâb-ı dil-bere
Sâkiyâ aşk ettiğin²⁷ cân-ı sabûhun neşvesi
Benzemez bir vechile feyz-i şarâb-ı dil-bere
Lâl olur kim görse cânânın leb-i gül-fâmını
Cebreîl-i aşk hayrândır hitâb-ı dil-bere
Arz ederdim her çi bâdâ bâd mâ fi'l-bâlimi
Vasfiyâ bir kerre yüz sürsem rikâb-ı dil-bere

²⁶ eş'ar: en, daha güzel şiir söyleyen.

²⁷ etmek: demek

32 ŞEYH VASFÎ VE FEYZÂBÂD ADLI ESERİ.../M. KILIÇ-M.ATALAY

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

19. Vakf-ı envâr-ı tecellî eyledim çeşmânımı
Şimdi her yüzden temâşâ eylerim cânânımı

Bâde h'vâr oldukça sâkî fikr-i hürriyyet ile
Neşve-i ulviyyet istîlâ eder vicdânımı

Nerde berk-endâz olursa pertev-i feyz-i Hudâ
Cezb eder ol sûya nûr-ı dîde-i irfânımı

Ey gönül mihr-i hakîkat her yeri tenvîr eder
Beyt-i ma'mûra deġişmem külbe-i ahzânımı

Sözlerim vahy-i mübîn-i Cebreîl-i aşktır
Hırz-ı cân eyler söz ehli nüsha-i divânımı

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

20. Şâirin cânân uluvv-i iktidârın bilmiyor
Bilmiyor mızmâr-ı nazmın şeh-süvârın bilmiyor

Münkesir etmezdi mir'ât-ı dili bir vech ile
Aşıkın te'sîr-i âh-ı inkısârın bilmiyor

Kalmamışken duymayan sıyt-ı bülend-i nâmımı
Hâmemin âvâze-i hikmet-nisârın bilmiyor

Nev-bahâr-ı fikre **Vasfî**'dir veren âheng-i nev
Gülşen-i feyzin hezâr-ı cezbe-dârın bilmiyor

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

21. Bülbül-i şevkım kitâb-ı aşkı takrîr eylerim
Dem-be-dem hâl-i dil-i bîdârı tefsîr eylerim

Tavr-ı dilden lem'a-pâş oldukça mişkât-ı hüdâ
Nağme-i innî ene'llâh²⁸ ile tekbîr eylerim

Manzarımda cilve-ger her dem sabâh-ı inşirâh
Bin sehergâh istesem bir anda tasvîr eylerim

Destime alsam asâ-yı hâme-i mu'cîz-demi
Sâhirân-ı kişver-i ma'nâyı teshîr eylerim

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

22. Reng-bahş-ı lutf olup Feyyâz-ı kudret güllere
Lü'lü-i şeb-nem ile vermiş letâfet güllere

²⁸ : إِنِّي أَنَا رَبُّكَ; Kur'ân, 28/30; "Alemlerin Rabbi olan Allâh benim, ben." : إِنِّي أَنَا اللهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ
"Şüphe yok ki ben, senin Rabb'inim..." Kur'ân, 19/12.

Ol ne hoş reng-i letâfettir ki erbâb-ı safâ
 Münşerih olmaktadır ettikçe dikkat güllere
 Mazhar olmuş iltifât-ı Hazret-i Peygambere
 Mün'atıftır dîde-i takdîs-i ümmet güllere
 Gül-sitâna revnak-ı dîger verir her goncesi
 Dense de şâyestedir ezhâr-ı cennet güllere
 İftihâr eyler vücûduyla şehen-şâh-ı bahâr
 Feyz-i rengîn-i tabiatdır tarâvet güllere

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

23. Mutribân-ı dehr hayrândır sadâ-yı bülbüle
 Bir terâne benzemez aslâ nevâ-yı bülbüle
 Nağme-i sentûr ü kânûn ü kemân ü nây ü ûd
 Uysa da yek-dîgere uymaz hevâ-yı bülbüle
 Gülşen-i bezm-i bekâdan dem-be-dem rûh-ı Bilâl
 Bârekallâh-h^Vân olur hüsn-i edâ-yı bülbüle
 Olsa hem-âvâz murğân-ı cihân olmaz cevâb
 Âşıkâne bir nidâ-yı cân-fezâ-yı bülbüle
 Pür-meserret bang-ı dil-sâzıyla sultân-ı bahâr
 Mutribân-ı dehr hayrândır sadâ-yı bülbüle

KIT'ALAR

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. Verdi kânûn-ı İlâhî kâinâta feyz-i tâm
 Tuttu dehri ser-te-ser seb'a'l-mesânî nağmesi
 Neşve-i mi'râc-ı rûhânî verir ehl-i dile
 Dâimâ mihmân-ı beyt-i Ümmü Hânî nağmesi

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

2. Himmetiyle Hazret-i Sultân Hamîd'in ser-te-ser
 Eyleyip sîr-âb dehri cûy-bâr-ı ma'rifet
 İftihâr etsin vücûduyla bütün Osmâniyân
 Zâtına dense sezâdır şehriyâr-ı ma'rifet

Ârife Hanım'ın Şükûfe-zâr ismiyle neşr ettiği mevkûte için:

Mef'ûlü mefâilün feülün

3. Ey tâlibe-i safâ-yı ma'nâ
 İm'ân ile bak Şükûfe-zâr'a

Ezhâr-ı edeb-şemîmi solmaz
Tercih eder ehl-i dil bahâra

Üsküdârî Sâfi Bey'in Nev-bâve-i Kavâid-i Fârisî'sine

Fâilâtün fâilâtün fâilün

4. Âferîn ey Sâfi-i şîrîn-sühan
Doğrusu Nev-bâve'n olmuş nev-zemîn
Hâmeni Mevlâ muvaffak eylesin
Yazmağa bin böyle âsâr-ı güzîn

Bir müteşâire:

Feilâtün mefâilün feilün

5. Gürletip berk, şarkı güldürdün
Ehl-i hikmet revâ görürler mi?
Ses çıkarmaz bizim diyârda berk
Menmen-i berk yoksa gürleri mi?

Mefâilün mefâilün feülün

6. Uyan ey âşık-ı şûrîde artık
Şafakta müncelîdir subh-ı ümîd
Tecellî eyliyor bî-perde cânan
Münevver etti dehri nûr-ı hurşîd

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

7. Merd-i meydân-ı veğâyım Rüstem-i vakt olsa da
Hasmımı bir hamlede elbette tedmîr eylerim
Ben tenezzül eylemiş olsam rakîb-i kâfiri
Ra'd-ı hicvimle bütün dünyâyâ teşhîr eylerim

Feilâtün mefâilün feilün

8. Âfitâb-ı cemâlin ey dil-ber
Zîver-i maşrık-ı melâhattir
Sen şeh-i hayl-i nâzenînânsın
Âşık olmak sana ne devlettir

Feilâtün mefâilün feilün

9. Var iken elde delîl-i kat'î
Tîğ-i "lâ-yüs'elü ammâ yef'al"²⁹

²⁹ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ : "(O), yaptığından sorumlu değildir." Kur'an, 21/23. Hâkânî (ö. 1015/1606):

Ukalâ bir yere gelse bulamaz
Hikmet-i Hâlık'a ta'rîze mahal

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

10. Sıdk ile hıdmet edenler devlete bî-iştibâh
Şehriyârın iltifâtıyla olurlar ser-firâz
Ömr ü ikbâlin füzûn olsun şeh-i âlem-penâh
Sîne-i ihlâsına taktı nişân-ı imtiyâz

Feilâtün feilâtün feilün

11. Bâb-ı ihsânın eyâ merci'-i gül
Mültecâ-yı zuafâdır el-hak
Yaşa âlemde saâdetle Paşa
Ömr ü ikbâlini efzûn ede Hak

Fâilâtün fâilâtün fâilün

12. Hazret-i müfti'l-enâmı haşre dek
Eyle yâ Rab sadr-ı devlette mekîn
Zâtını ekdârdan hıfz eyleyip
Kıl kemâl-ı âfiyetle kâm-bîn

Mef'ûlü mefâilü mefâilü feülün

13. Hâmem edemez mertebe-i fazlını takdîr
Mahsûd-ı efâzılsın eyâ fahr-i kemâlât
Fazlın yetişir kadrini i'lâya cihânda
Her rütbe eder zât-ı şerîfinle mübâhat

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

14. Mâlikiz bir pâdişâh-ı merhamet-pîrâya kim
Zıkr ü fikri izdiyâd-ı şân-ı millettir hemân
Dâiyân-ı devleti lutfuyla şâd eyler bütün
Maksadı şer'-i şerîfe hüsn-i hıdmettir bütün

Fâilâtün fâilâtün fâilün

15. Rûz ü şeb hikmet-serây-ı âleme
Lem'a-pâş oldukça hurşîd ü kamer

Sadr-ı izzette Hudâvend-i cihân
Eylesin müfti'l-enâmı kâm-ver

Mefâilün mefâilün feülün

16. Edenler meslekinde istikâmet
Olurlar mazhar-ı lutf-ı eâlî³⁰

Ederler dem-be-dem beyne'l-emâsil
Cihânda feyz-i Bâri'yle teâlî

Mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün

17. Verdi şeref meşîhata bir zât kim bugün
Eyer fazîletiyle cihân halkı iftihâr
Ol zât-ı bî-nazîre edip arz-ı ihtisâs
Ey hâme kıl farîza-i tebrîke ibtidâr

Mef'ûlü fâilâtün mef'ûlü fâilâtün

18. Müfti'l-enâm olunca ol fâzıl-ı yegâne
Geldi cihâniyâna şevk-ı cedîd el-hak
Bu mısraı okurlar bi'l-cümle ehl-i dâniş
Câh-ı celîl-i fetvâ zâtıyla buldu revnak

Fâilâtün fâilâtün fâilün

19. Günlerin aylar kadar efzûn olup
Ayların yıllar kadar olsun füzûn
Böyle bin sâl-i neve idrâk edip
Sür safâ devletle sen ey zû-fünûn

Fâilâtün fâilâtün fâilün

20. Ey serîr-ârây-ı ilm ü ma'rifet
Fahr eder zâtınla erbâb-ı kemâl
Pâye-i ikbâlini günden güne
Eylesin ber-ter Cenâb-ı Zü'l-celâl

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

21. İftihâr eyler kemâlinle kemâlât-ı cihân
Bin yaşa âlemde ey allâme-i âlî tebâr

³⁰ eâlî: pek yüksek kimseler, şeref sahibi olan büyük kimseler.

Kalbini ekdârdan mahfûz edip günden güne
Kadrini kılsın dü-bâlâ Hazret-i Perverdigâr

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

22. Eylesin ol fâzılı Allah tâ yevme'l-kıyâm
Hânedânıyla serây-ı âfiyette ber-karâr
Gülşen-i ikbâlini kılsın dem-â-dem feyz-âb
Etmesin bir vech ile pâ-mâl kahr-ı rûzgâr

NAZM

Fâilâtün fâilâtün fâilün

İntisâbım hüsn-i aşk -frûzadır
İncizâbım nağme-i dil-sûzadır
Eylemem mâzîyi, istikbâli yâd
İ'tibârım devlet-i imrûzadır

MESNEVÎ

Mef'ûlü mefâilün feülün

Ey fâzıl-ı bî-hemâl-i millet
Zâtın ile fahr eder fazîlet
Esrâr-ı ulûma âşinâsın
Erbâb-ı kemâle pîşvâsın
Bi'l-cümle fuhûla çâr-nâ-çâr³¹
Rüchânını âlem eyler ikrâr
Ser-levha-i hayl-i ârifânsın
Bir zât-ı şerîf-i nükte-dânsın
Zâtın gibi gelmedi yegâne
Bir ehl-i kerem bu hâk-dâne
Sen mazhar-ı feyz-i şer'-i Hak'sın
Her türlü medâyihe ehaksın
Durdukça cihân Cenâb-ı Mevlâ
İclâlini eylesin dü-bâlâ

ŞARKILAR

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. Haste-i şevk-ı visâlindir gönül çoktan beri
Derdime Allâh için gel çâre-sâz ol ey perî

³¹ çâr-nâ-çâr: çâr-nâr (Feyzâbad, İstanbul 1308, s. 64)

Nâ-ümîd-i³² lütfun etme âşık-ı gam-perveri
Derdime Allâh için gel, çâre-sâz ol ey perî

Vuslata şâyân değilse âşıkın ey mest-i h^Vâb
Merhametsiz bâri bir bûseyle eyle kâm-yâb
Âteş-i aşkın tahammül-sûzdur bî-irtiyâb
Derdime Allâh için gel, çâre-sâz ol ey perî

Feilâtün feilâtün feilün

2. Nâr-ı aşkınla harâb oldu benim
Yetiş imdâdıma ey gül-bedenim
Firkatin cânıma kâr etti benim
Yetiş imdâdıma ey gül-bedenim
Âteş-i hicrine ey gonce-i ter
Dil-i gam-dîde tahammül mü eder
Acıyor hâlime kim etse nazar
Yetiş imdâdıma ey gül-bedenim

TARİHLER

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. Bang-ı zikrullâh ile oldukça âlem pür-tanîn
Pây-dâr etsin bu dergâhı Hudâ-yı lem-yezel
Bi'l-bedâhe söyledim **Vasfî** güher târîhini
Hânkâh-ı Kâdirî tecdîd edildi bî-bedel
1307

Feilâtün feilâtün feilün

2. Duğter-i hazret-i Mîr Ârif
El-vedâ' eyledi dehr-i kühene
Çâk edip câme-i ömrün devrân
O perî-peykeri sardı kefene
Firkati etti giriftâr bütün
Hânedânın gam-ı şâdî-fikene
Hem-civâr eyleye Hak cennette
Mâder-i pâk-i İmâm-ı Hasen'e
Yazdı bir pîr gelip târîhin
İrtihal etti bekâya hasene
1308

³² nâ-ümîd: nâmîd (Feyzâbad, İstanbul 1308, s. 65)

BİBLİYOGRAFYA

- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ' ve müzîlu'l-ilibâs amme's-tehere mine'l-ehâdîsi alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut 1408/1988.
- Atalay, Mehmet, "Hâkânî ve Hilve'si I", *Fırat Üniversitesi Dergisi (Sosyal Bilimler)*, yıl: 1991, sa. 5 (1), s. 29-49.
- Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, İstanbul 1971.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333.
- Câmi-yi Şekîbi-yi Gîlânî - Ali-yi Muhammed-i Hakşinâs-i Muhammed-i Lârî - Behrâm-ı Muizzî-yi Kâcâr, *Pend ve Destânyâb*, I-II, Tahran 1366 hş.
- Deh Hezâr Mesel-i Fârsî, bk. Şekûrzâde, İbrâhîm.
- Dihhudâ, Ali Ekber, *Emsâl ve Hikem*, I-IV, Tahran 1376 hş.
- Dîvân-ı Hâfîz*, nşr. Ganî - Kazvînî, Tahran 1380 hş.
- Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî*, haz. Muhammed-i Kahraman, I-VI, Tahran 1375 hş.
- Emîr Kuli-yi Emînî, *Ferheng-i Avâm yâ Tefsîr-i Emsâl ve Istulâhât-ı Zebân-ı Fârsî*, İsfahan 1369 hş.
- Emsâl ve Hikem, bk. Dihhudâ, Ali Ekber.
- Ferheng-i Avâm, bk. Emîr Kuli-yi Emînî.
- İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, İstanbul 1988; (IV, 1948-1952)
- Keşfü'l-hafâ, bk. Aclûnî.
- Kılıç, Müzahir - Atalay, Mehmet, "Şeyh Vasfî ve Cezebât Adlı Eseri", *Doğu Araştırmaları*, 2011, VIII, 63-92.
- Külliyât-ı Irâkî*, nşr. Saîd-i Nefîsî, Tahran 1338 hş.
- Mesnevi-yi Ma'nevî*, I-VI, nşr. Adnan Karaismailoğlu - Derya Örs, Konya 1384 hş.
- Metn-i Kâmil-i Dîvân-ı Şeyh-i Ecell Sa'di-yi Şîrâzî*, nşr. Muzâhir Musaffâ, Tahran 1383 hş.
- Özsarı, Mustafa, "Şeyh Vasfî", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 71-72.
- Pend ve Destânyâb, bk. Câmi-yi Şekîbi-yi Gîlânî.

40 ŞEYH VASFİ VE FEYZÂBÂD ADLI ESERİ.../M. KILIÇ-M.ATALAY

Şekûrzâde, İbrâhîm, *Deh Hezâr Mesel-i Fârsî ve Bîst u Penc Hezâr Muâdil-i Ânhâ*, Meşhed 1372 hő.

Şeyh VASFİ, *Feyzâbâd*, İstanbul 1308.

“Vasfİ Ali Efendi” *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998. VIII, 513-514.